

HINKO SMREKAR, »SLOVENSKI ZGODOVINARJI«

BOGO GRAFENAUER

Slovenski slikar in karikaturist Hinko Smrekar¹ je v zgodnji dobi svojega dela po vrnitvi v domovino (v Kranj 1907, v Ljubljano 1911, izdelal več karikatur skupin slovenskih upodablajočih umetnikov in literatov: »Slovenska umetnostna razstava« (okr. 1910 — z obešenim Peruzijem, Gasparijem, Jakopičem, Groharjem in avtorjem samim,² »Legija slovenskih umetnikov« (jeseni 1912),³ »Slovenski literati« (januarja 1913),⁴ »Maškarada slovenskih upodablajočih umetnikov« (pred 23. januarjem 1913)⁵ in »Maškarada slovenskih literatov« (1913),⁶ do neke mere sodi v to skupino še karikatura »Bazar v prid od krajske dežele zapuščenim slovenskim igralcem« (14. avgusta 1913, spet predvsem s karikiranjem slovenskih upodablajočih umetnikov).⁷ Pod konec svojega — po okupatorju nasilno pretrganega — življenja je izdelal še dve podobni kolektivni podobi (vendar ne več karikaturi), in sicer »Impresionisti« (30. novembra 1941)⁸ in plakat za umetnostno razstavo (Gaspari, Šantel, Smrekar, Sajevec) (maja 1942).⁹ Poleg teh skupinskih karikatur in z njimi izoblikovanega prereza dveh strani slovenskega umetniškega življenja, ki jih je vse omenil in tudi reproduciral Karel Dobida v svoji monografiji o Hinko Smrekarju, pa hrani Zgodovinski arhiv Ljubljane tudi skupinsko karikaturu zgodovinarjev, signirano »HS 41«.

Prostor, kamor je Smrekar stlačil skupno čevetih zgodovinarjev, je vsekakor vogal nekdanje muzejske čitalnice, v kateri je bil postavljen tudi del arhiva — poleg knjig priročne biblioteke. V drugi vrsti stoje od leve proti desni tesno drug ob drugem (tudi v legendi popisani) »Josip Apih, Josip Stare, Simon Rutar, Ignac Orožen, Anton Koblar, Josip Gruden«, pred njimi sedita za pisalno mizo s peresnikom nad svojimi rokopisi Ivan Vrhovnik in Ivan Vrhovec, med obema vrstama pa stoji kot osrednja postava Franc Kos, ki z lupo prebira neki dokument.

Podoba je v nekem smislu sorodna konceptiji karikatur umetnikov in literatov iz leta 1912 in 1913, v drugem pogledu pa se vendar razlikuje od nje. Sorodnost je v času, iz katerega izbira Smrekar vodilne zgodovinarje: v podobi, narisani 1941, ne prikazuje sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja, marveč zgodovinske delavce nekako iz prvega desetletja našega stoletja. V času nastanka te podobe so bili vsi na sliki upodobljeni zgodovinarji že mrtvi in to skoraj vsi že kar lep čas (zadnji je umrl Vrhovnik, 1935, trije med 1922

in 1928 — Gruden, Kos in Koblar, Apih 1911, štiri pa celo že med 1900 in 1907 — Orožen, Vrhovec, Rutar in Stare). Očitno je šlo Smrekarju za podobo, ki bi ustrezala časovno kolikor mogoče obdobju obeh drugih skupin, likovnih in literarnih umetnikov. Razlika pa je v tem, da so bile karikature obeh skupin umetnikov karikature avtorjevih sodobnikov in da je risal skoraj samo žive ljudi: pri likovnih umetnikih ni hotel izpustiti le že pokojnega prijatelja Ivana Groharja (u. 19. IV. 1911), zajetega med »obešenci« okr. 1910 še za življenja, pri »literatih« pa markantnih oseb Janez Trdine (u. 14. VII. 1905) in Antona Aškerca (u. 10. VI. 1912), toda vse tri pokojne je z angelskimi perutničkami zaznamoval kot pokojnike in jih s tem ločil od še živeče družčine. Pri zgodovinarjih pa ni nič takega razlikovanja, čeprav jih je bilo 1912/13 mrtvih že pet (Orožen 1900, Vrhovec 1902, Rutar 1903, Stare 1907, Apih 1911). Slikar, rojen 1883, jih prav gotovo ni vseh osebno poznal.

Tako se ob tej podobi postavlja kot prvo vprašanje, po kateri podlagi je Smrekar izbral za upodobitev dovolj zaslužne zgodovinarje iz začetka našega stoletja. Zdi se, da odgovarja nanj po Janku Šlebingerju urejeni Album slovenskih književnikov, objavljen v Ljubljani 1928.¹⁰ Kulturni delavci so razporejeni po obdobjih, zgodovinarji konca prejšnjega in začetka našega stoletja na straneh 40—45; razvrščeni so takole: Josip Stare, Josip Apih, Simon Rutar, Franc Kos, Ivan Vrhovec, Ivan Vrhovnik, Anton Koblar, Josip Gruden, Ignacij Orožen, Matej Slekovec, Frančišek Kovačič, Avguštin Stegenšek. Do Grožna natanko ista vrsta, kakor jo zajema Smrekarjeva podoba. Za zadnje tri je iz Šlebingerjevih kratkih podatkov o življenju in delu v tej knjigi lahko razložiti vzrok, zaradi katerega jih je slikar izpustil: Slekovec je bil izrazito štajerski krajevni zgodovinar,¹¹ Kovačič je na prvem mestu označen kot bogoslovec in filozof,¹² Stegenšek kot cerkveni in umetnostni zgodovinar.¹³ Domnevo še potrjuje dejstvo, da se je vsaj pri štirih zgodovinarjih (pri Apihu, Startetu, Rutarju in Vrhovniku, morda pa še pri petem, Orožnu) slikar oprl prav na njihove podobe, ki jih je našel v Šlebingerjevem Albumu.

Tako pa je nastala slika, ki nikakor ni naključna, pa tudi ne ustreza več letoma 1912/13. Če od na podobi predstavljenih slovenskih zgodovinarjev odštejemo nekoliko premladega Josipa Grudna (1869-1922)¹⁴ in

za zgodovinsko raziskovanje ne posebno pomembnega Josipa Stareta (1842-1907)¹⁵ — oba sta spadala seveda med ljudstvu najbolj znane slovenske zgodovinarje kot avtorja mohorjevske Zgodovine slovenskega naroda oz. Obče zgodovine za slovensko ljudstvo —, prištejemo pa Frana Šukljeta, ki ga je Šleibinger v Albumu postavil med politike,¹⁶ in Antona Kaspreta, ki ga je Album sploh spregledal, dobimo res tisto skupino zgodovinarjev, ki je v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja začela postavljati temelje za odtlej ne več pretrgan razvoj slovenske zgodovinske znanosti. Postavila je znanje o slovenski preteklosti na trdna tla kritično pretresenih virov, ki jih je sistematično iskala in zbirala. Uveljavila je načelo, da je treba gledati zgodovino slovenskega naroda kot celoto, ne pa

razdeljeno po posameznih zgodovinskih pokrajinah, tj. slovensko zgodovinsko koncepcijo, ki jo je postavil prvi že Anton Tomaž Linhart, pa so nato za tričetrt stoletja domala pozabili nanjo. V obravnavanju slovenske zgodovine je uveljavila slovenski jezik in je dve desetletji za pravniki (Slovenski pravnik 1870-72, od 1881 naprej), a skoraj trideset let pred slavisti (Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, 1918-1931, Slovenski jezik od 1938 naprej) ustanovila poleg starejših splošnih znanstvenih publikacij poseben slovenski zgodovinski časopis (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko od 1891 naprej) in temu dodala kmalu še drugega v Mariboru (Časopis za zgodovino in narodopisje od 1904 naprej). V obravnavanju preteklosti je gledala obenem boj za krepitev položaja slovenske-

ga naroda v njenem času; ob dokazovanju, da imajo tudi Slovenci svojo zgodovino, pa so se začeli že obračati od politične zgodovinske koncepcije — značilne za tedanje avstrijsko zgodovinopisje — k zgodovini ljudstva, zlasti k zgodovini kmečkega prebivalstva pa tudi k zgodovini mest na Slovenskem in slovenske kulture.

Če iščemo širše vzroke za prelom od ljubiteljstva (diletantizma) k zgodovinski znanosti pri Slovencih, tega seveda ni mogoče ločiti od razvoja visokega šolstva v habsburški monarhiji. Do 1948 tu ni bilo filozofske fakultete v današnjem smislu: fakulteta s tem imenom (ali zunaj univerz »licej«) je imela po šestletni gimnaziji vlogo pripravljalne prve stopnje za pravi visokošolski študij na teološki, pravni ali medicinski fakulteti. Le na tej pripravljalni stopnji je nastopala tudi zgodovina kot eden izmed različnih »predmetov«, nekako kot doslej na višji gimnaziji. Pravo poglobljanje v preteklost so v teh razmerah odpirale le obsežne knjižnice, bodisi samostanske (tako jezuitu Marku Hanziču), bodisi lastne (tako Valvasorju), bodisi mecenske (tako Linhartu Zoisova), seveda ob siceršnjih dovolj zagotovljenih življenjskih pogojih, da je za takšna zanimanja ostajalo dovolj časa. V Ljubljani je bilo le eno poklicno zgodovinarsko mesto (profesorja zgodovine na liceju.)

Thunova reforma gimnazije — z razširjenjem na osem let, uvedbo predmetnega pouka od prvega razreda naprej in z znatnim razširjenjem prostora zgodovine in z njo zvezanega zemljepisa — je potrebovala mnogo več poklicnih zgodovinarjev, zahtevala pa je tudi mnogo boljše izobrazbo srednješolskih profesorjev. Tej nalogi je imela namen ustreči Thunova reforma vseučiliškega študija v Avstriji po 1848. Šele odtlej so nastale v Avstriji filozofske fakultete v današnjem smislu z organiziranim študijem za poklic srednješolskih profesorjev in šele z nastankom zgodovinskih seminarjev (na Dunaju 1849, poleg njega 1854 še Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje kot posebna ustanova za gojitev pomožnih zgodovinskih ved in za izobrazbo kvalificiranih arhivarjev; v Gradcu zgodovinski seminar 1866, v Innsbrucku 1871) je študij zgodovine dobil moderno obliko, ki je povezala učenje z lastnim študentovim delom. Prvi slovenski profesorji, ki so izšli iz te šole, še preden je ta reforma povsem dozorela (med njimi Josip Stare, praški študent 1862 do 1866, ter Ivan Steklasa, graški študent 1867 do 1871, so imeli več znanja, a glede vzpona slovenskega zgodovinopisja še niso mnogo pomenili; kolikor so se lotili pra-

vega raziskovalnega dela, so to storili šele pod vplivom svojih mlajših tovarišev v že zrelih letih (npr. Steklasa šele okrog 1890 kot petinštiridesetletnik in ne s posebno velikimi rezultati).¹⁷

Pravi prelom pa je zvezan s skupino šestih zgodovinarjev, rojenih okrog 1850, dunajskih in graških študentov v sedemdesetih letih (njihov sedmi vrstnik Fran Orožen, 1853 do 1912, dunajski študent 1873—1881, se je posvetil skoraj izključno zemljepisu in planinstvu).¹⁸ Po letih rojstva razvrščeni so bili to Fran Šuklje (1849—1935, dunajski študent 1867—1872, s prvo objavo 1870, z znanstvenimi publikacijami po 1878),¹⁹ Anton Kaspret (1850—1920, graški študent 1873—1877, s prvo znanstveno publikacijo 1889),²⁰ Simon Rutar (1851—1903, graški študent 1873—1877, s prvo znanstveno objavo 1874)²¹ in kar trije dunajski študentje, rojeni 1853: Josip Apih (1853—1911, štud. 1873—1876, s prvo objavo 1885),²² Ivan Vrhovec (1853—1902, štud. 1873 do 1878, s prvo objavo 1879, a z začetkom pravega znanstvenega raziskovanja po 1883)²³ in Franc Kos (1853—1878, štud. 1874—1878 s prvimi objavami 1880, s prvimi znanstvenimi deli 1882).²⁴

Tu moremo pustiti ob strani skoraj enako število ljubiteljev zgodovine, ki so se ob praktičnem zgledu naštetih in ob svojem talentu, nekateri pa tudi s kakim dopolnjevanjem svojega znanja na vseučilišču, naučili uporabljati nove tehnike in metode zgodovinopisja ter dosegali pomembne rezultate pri svojem raziskovanju (tako Ignac Orožen, Vrhovnik in Koblar) in celo zelo vidno mesto pri nastajanju slovenskih zgodovinskih časopisov (Koblar kot ustanovitelj *Izvestij MDK*). Znanstveno delo teh mož se torej začena okrog 1880, pred sto leti. Tako naj objava Smrekarjeve karikature spominja prav na to stoletnico nepretrganega razvoja slovenskega zgodovinopisja, ki ji tudi vsebinsko — kakor smo videli — najbolj ustreza; mnogo bolj kot položaju slovenskega zgodovinopisja okrog 1910, ko se na trdnih temeljih dela prve generacije začena v vedi že nov in pomemben kvaliteten dvig, katerega nosilci pa na Smrekarjevi podobi niso predstavljeni.

Podrobnejša analiza razvoja slovenskega zgodovinopisja v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja bo še letos predmet posebne obravnave na zborovanju slovenskih zgodovinarjev. Tu naj zadošča le kratka označba dela njegovih glavnih naštetih šestih nosilcev.

Brez dvoma je bil najpomembnejši med njimi najmlajši, Franc Kos, ki je najbolj dosledno sledil svojemu cilju — sistematičnemu zbiranju virov za slovensko srednjeveško

zgodovino v celoti, uveljavljanju slovenske zgodovinske koncepcije, pripravljanju znanstvene obravnave slovenske zgodovine do 10. stoletja; gotovo je bil med vsemi tudi najbolj kritičen in menda tudi najbolj dosleden pri uveljavljanju slovenskega jezika v znanosti. Ob prebiranju dela vseh naštetih zgodovinarjev pa se je težko ubraniti vtisa, da so si nekako načrtno delili delo. Kos je delal na srednjem veku, Anton Kaspert na agrarno-zgodovinskih vprašanjih od 15. do 17. stoletja, Vrhovec na zgodovini mest v istem obdobju in še kaj naprej, Apih na širokih slovenskih zgodovinskih vprašanjih 18. in 19. stoletja. Svojevrsten položaj ima Šuklje z nekaj pomembnimi objavami ne le iz domače, marveč tudi iz obče zgodovine — tako iz 9. stoletja kot iz francoske revolucije — toda kmalu je zamenjal zgodovinarsko delo za politično, k zgodovini pa se je na neki način vrnil na stara leta s pisanjem svojih spominov. Še več posebnosti kaže Simon Rutar, ki je segal v zelo različne smeri od arheologije in zgodovine vseh obdobjih preko zemljepisa do narodopisja, včasih zelo ostro poudarjal potrebo po skupni obravnavi vse slovenske zgodovine, pa ob tem ohranil vendarle tudi posebno zanimanje za slovenske primorske dežele in jim v zadnjem desetletju svojega življenja posvetil tudi največ svojega dela.

OPOMBE

1. Karel Dobida, Hinko Smrekar, Ljubljana 1957 (poslej le Dobida); SBL III (10. zv.), Ljubljana 1967, 397—399. — 2. Dobida, 53 in reprod. št. 69. — 3. Dobida, 15. — 4. Dobida, 54 in reprod. 77. — 5. Dobida, 53 in reprod. 78. — 6. Dobida, 52 in reprod. 71. — 7. Dobida, 52 in reprod. 66. — 8. Dobida, 56 in reprod. 89. — 9. Dobida, 53 in reprod. 69. — 10. Album slovenskih književnikov, uredil J. Šlebinger, Ljubljana (brez letnice; za čas izida gl. SBL III (11. zv.), 1971, 656), poslej ASK. — 11. ASK XXII, SBL III (10. zv.), 360 (poleg SBL navajam le tisto literaturo, ki v članku še ni navedena). — 12. ASK XI; SBL I, 1925—32, 539—40; Fr. Baš, Prelat dr. Fran. Kovačič, ČZN 34, 1939, 1—39. — 13. ASK XXIII; SBL III (10. zv.), 457—458. — 14. SBL I, 269—271. — 15. SBL III (10. zv.), 449—451. — 16. ASK 108 in XXIV. — 17. SBL III (10. zv.), 463—464. — 18. SBL II, Lj. 1933—1952, 231. — 19. SBL III (11. zv.), 716—718. — 20. SBL I, 430—431. — 21. SBL III (9. zv.) Lj. 1960, 175—177; B. Marušič, Simon Rutar in njegova »Zgodovina Tolminskega«, Nova Gorica 1972, XVI str. (dodatek reprintu knjige); S. Rutar, Dnevnik 1869—1874 (izd. B. Marušič), Trst—Nova Gorica 1972; več avtorjev: Goriški letnik 3, 1976, 5—41; B. Pleničar Bibliografija Simona Rutarja, Goriški letnik 4/5, 1977/78, 139—183. — 22. SBL I, 13—14. — 23. I. Vrhovnik, Ivan Vrhovec, Ljubljana 1933, 71 str. — 24. SBL I, 524—527; B. Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovino-pisja, ZC 8, 1954, 118—124.

